

تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری در برابر مخاطرات محیطی (مورد مطالعه: شهرداری منطقه ۱۲ تهران)

نوید آهنگری

دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی تهران، ایران (نویسنده مسئول)

navid.ahangari@alumni.khu.ac.ir

شهربانو موسوی

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

مریم ارزانیان کرم‌اله

کارشناس ارشد مدیریت شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد صفادشت، تهران، ایران

پذیرش: ۱۴۰۳/۲/۶

دریافت: ۱۴۰۲/۸/۱۳

چکیده

برنامه‌ریزی استراتژیک در مدیریت شهری، با تدوین چشم‌انداز و اهداف، می‌تواند اقدامات هوشمندانه‌ای برای مقابله با چالش‌ها و مخاطرات محیطی فراهم کند. این فرآیند، با تعامل با نهادهای محلی و جوامع، تاب‌آوری شهری را تقویت و پایداری آن را تضمین می‌کند. در این راستا پژوهش حاضر باهدف تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری در برابر مخاطرات محیطی تدوین شده است. پژوهش از لحاظ هدف و ماهیت کاربردی و از جهت روش استنتاج و گردآوری داده‌ها توصیفی-تحلیلی می‌باشد. ابزار گردآوری داده‌ها شامل پرسشنامه فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری و پرسشنامه پایداری تاب‌آوری در برابر مخاطرات محیطی می‌باشد. جامعه آماری شامل کارشناسان معاونت‌های مختلف شهرداری منطقه ۱۲ تهران (۵۹۱) می‌باشد که حجم نمونه در سطح ۹۵ درصد اطمینان با استفاده از فرمول کوکران برابر با ۲۵۰ نفر مشخص گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل سازی معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار AMOS26 استفاده شده است. نتایج پژوهش در بخش توصیفی نشان داد که وضعیت متغیرهای برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری با میانگین (۳/۲۲) و پایداری تاب‌آوری شهری با میانگین (۳/۰۷)، همراه با تمام شاخص‌های آن در بین دامنه ۲/۵۱ تا ۳/۵ یعنی سطح نیمه مطلوب قرار دارند. همچنین نتایج در بخش استنباطی با استفاده از معادلات ساختاری بیانگر این است که تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری در برابر مخاطرات محیطی شهرداری منطقه ۱۲ تهران در سطح خطای $\alpha=0/05$ معنادار است و با توجه به مقدار ضریب معنی‌داری (۳/۳۰۳) و ضریب مسیر (۰/۰۷۱) این رابطه مستقیم و معنادار می‌باشد؛ بنابراین برای نهادهای سازنده برنامه‌ریزی استراتژیک در مدیریت شهری، باید زمینه‌سازی لازم فراهم گردد؛ تا بتوان همگام با استراتژی‌های جهانی شاهد شهرهای تاب‌آور و پایدار بود.

کلیدواژه: برنامه‌ریزی استراتژیک، تاب‌آوری شهری، پایداری شهری، مدیریت شهری، شهرداری منطقه ۱۲ تهران

بیان مسأله

جهان با جمعیت وسیعی از ساکنان به‌طور فزاینده‌ای شهری شده است و هر هفته حدود ۱/۵ میلیون نفر به جمعیت شهری جهان اضافه می‌شود (United Nations, 2014). این سرعت کنترل نشده و سریع جمعیت، باعث شده که شهرنشینی به‌عنوان یکی از عوامل اصلی خطر در نظر گرفته شود. همچنین با توجه به این که شهرها مراکز فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی متنوع می‌باشند، در برابر مخاطرات طبیعی، بسیار آسیب‌پذیر هستند (parvin et al, 2016: 21). در این میان، مخاطرات محیطی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین موضوعات در حوزه‌های برنامه‌ریزی و مدیریت شهری به جهت مدیریت بحران و خطرپذیری، کاهش ریسک و آسیب‌ها، افزایش ایمنی و کیفیت زندگی می‌باشد (مهردانش و آزادی زاده، ۱۳۹۹: ۱۳۳)؛ بنابراین، جوامع امروز شهری، به‌ویژه جوامع درحال توسعه، با طیف پیچیده‌ای از چالش‌های اجتماعی، زیست‌محیطی، اقتصادی و... در برابر مخاطرات طبیعی روبرو هستند (Grimmond, 2007: 84). بنابراین به‌منظور کاهش و برطرف نمودن چالش‌های یادشده، لازم است که وضعیت مدیریت و برنامه‌ریزی توسعه شهری با دیدگاه استراتژیک مدنظر قرار گیرد (حلاجیان و شاد، ۱۳۹۴: ۳۹۹).

برنامه‌ریزی استراتژیک را می‌توان به‌عنوان یکی از سیاست‌های کلیدی در هدایت توسعه پایدار مناطق شهری در نظر گرفت (Albrechts et al, 2017: 234)، به‌صورتی که با بهره‌گیری از فرایند آن دامنه وسیعی از مسائل مدیریتی، اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و کالبدی شهرها موردتوجه قرار می‌گیرد (تلیار و عربی، ۱۳۹۳: ۲). در کل به‌کارگیری برنامه‌ریزی استراتژیک در حوزه مدیریت شهری، از ابتدای شروع، بر کارآمد بودن، تاب‌آوری پذیری، موردتوجه قرار دادن صاحبان منافع، واقع‌گرایی و افزایش تعاون و همکاری تأکید داشته و برای تهیه و اجرای یک طرح کلی برنامه‌ریزی شهری به سمت یک چارچوب هماهنگ و تاب‌آور برای شکل و الگوی شهر، پیش رفته است (Halla, 2007: 4)؛ بنابراین کل برنامه‌ریزی استراتژیک نسبت به یک برنامه‌ریزی بلندمدت شامل رویکردی پویاتر است، چراکه محیط متغیر، برنامه‌ریزی را می‌طلبد که پیوسته مرور شده و بازنگری گردد (زیاری، ۱۳۸۳: ۲۳۴).

برای مقابله با مخاطرات محیطی در برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری، توجه به اصل تاب‌آوری به‌عنوان یکی از عوامل خلق فضای شهری باکیفیت باید موردتوجه قرار گیرد. امروزه مفهوم تاب‌آوری وارد حوزه برنامه‌ریزی استراتژیک با جهت‌گیری‌های مختلف (اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، مدیریتی و...) شده است (Pizzo, 2015: 134). در شهرهای تاب‌آور در برابر حوادث، برنامه‌ریزی و مدیریت حوادث به‌گونه‌ای است که حداقل تلفات انسانی و خسارات اقتصادی بر شهر تحمیل شود و حفاظت و حمایت‌های لازم از استمرار معیشت، زندگی و سلامت شهروندان صورت گیرد. هویت جمعی و امنیت و پایداری اجتماعی در این‌گونه شهرها فرصت تعامل و روابط دوجانبه را بین شهروندان میسر می‌کند و شهر را در هنگام و پس از بروز مخاطرات محیطی به صحنه‌ای برای رقم خوردن سرنوشت مشترک بدل می‌کند. در بعد برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، یکپارچگی در سیاست‌گذاری و راهبری توسعه شهر امکانی را فراهم می‌کند تا برنامه‌ریزان در پرتو جهت‌گیری‌های اساسی تعیین شده نسبت به کاربست اصول تاب‌آوری شهر در برابر حوادث اقدام کنند (ملکی و همکاران، ۱۳۹۷: ۷).

با توجه به ضرورت‌ها و مسائل یادشده در کشورهای در حال توسعه، در کشور ایران نیز، هم در بعد طرح‌ریزی توسعه شهری و هم در ابعاد مدیریتی، نیاز به تغییرات جدی در راستای پذیرش تحول به سمت رویکردهای تاب‌آور، مشارکتی و استراتژیک وجود دارد (حسینی سیاه‌گلی و قدمی، ۱۳۹۵: ۸۲). در این راستا، شهر تهران به دلیل موقعیت سیاسی و اقتصادی اثرگذار در کشور، دارای

شرایط ویژه‌ای به لحاظ مدیریت بحران از منظر تأثیرپذیری از بلاای طبیعی و ساختار تشکیلاتی و قانونی برای مقابله با آن‌ها است. بر این اساس؛ منطقه ۱۲ یکی از مناطق مرکزی و استراتژیک شهر تهران و نیز دربرگیرنده مجموعه‌ای از فضاها و بافت‌های گوناگون شهری است که بافت‌های مسکونی و شهری واقع در این منطقه، بنا به خصلت تاریخی خود می‌تواند در برابر عدم تعادل‌های ناشی از بروز مخاطرات طبیعی حاد شود و بحران در حیات شهری را به وجود آورد (منزوی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲)؛ بنابراین با رشد ناپایدار جمعیت شهری و آسیب‌پذیری شهرها به مخاطرات طبیعی، موضوعات محیطی به عنوان چالش‌های اساسی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری مطرح می‌شوند. برای مقابله با این چالش‌ها، برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری به‌عنوان یک راهبرد اصلی مورد تأکید است که با تدوین راهبردها و برنامه‌های کارآمد به تقویت تاب‌آوری و کاهش ریسک شهرها می‌پردازد. بر این اساس، مسأله اصلی پژوهش حاضر تأثیر برنامه‌ریزی استراتژیک بر افزایش پایداری تاب‌آوری منطقه ۱۲ شهر تهران در مواجهه با مخاطرات محیطی است تا بتواند به سؤال اصلی این پژوهش که تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری در برابر مخاطرات محیطی به چه صورت نمایان شده است؟ پاسخ علمی و منطقی بدهند.

مبانی نظری پژوهش

برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری: برنامه استراتژیک، مجموعه‌ای از قوانین نیست بلکه تصمیماتی گروهی است، چشم‌انداز فردی نیست، بلکه چشم‌اندازی گروهی است و همچنین اینکه توسط مدیران انجام می‌شود نه توسط برنامه‌ریزان (حسینی هنزایی و الهیاری، ۱۳۹۷: ۶). به عبارت دیگر، برنامه‌ریزی استراتژیک شامل تدوین و اجرای استراتژی‌هایی است که می‌تواند سازمان‌ها را به سطوح بالاتر سوق دهد. این بدان معناست که مدیریت ارشد باید استراتژی را انتخاب کند که مناسب‌ترین باشد تا در محیط آشفته و مرتبط باقی بماند (Kiptoo & Mwirigi, 2014: 193). بر این اساس، برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری رویکرد نوینی در برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه و عمران شهری است که با اتکا به اصول توسعه پایدار شهری بر ترسیم چشم‌انداز، تدوین اهداف توسعه، رویارویی همه‌جانبه و منظم با مسائل اساسی شهر (موضوعات کلیدی و ساختاری شهر)، استفاده بهینه و اثربخش از منابع کمیاب (حفاظت و اعتدالی کیفیت محیط) و دستیابی به نتایج مناسب برای عموم (تأکید بر اجرا و مشارکت) استوار است (زنگی‌شاهی و رفیعیان، ۱۳۹۹: ۱۰۴). به کارگیری این رهیافت در عرصه برنامه‌ریزی و مدیریت شهری نخست در کشورهای انگلستان و آمریکا به دنبال زیر سؤال رفتن برنامه‌ریزی جامع (دهه ۶۰ قرن بیستم) متداول شده است (احد نژاد و همکاران، ۱۳۹۷: ۶). این شیوه برنامه‌ریزی با استفاده از دیدگاه برنامه‌ریزی سیستمی و نیز مدیریت و تصمیم‌گیری سازمانی اوج گرفت و تحت عنوان الگوی جدید «برنامه‌ریزی استراتژیک» در واکنش به نواقص طرح‌های جامع - تفصیلی و پرهیز از برنامه‌ریزی متمرکز، اصولاً به سمت برنامه‌ریزی فرآیندی، تصمیم‌سازی برنامه‌ریزی محلی و مشارکتی و تلفیق برنامه‌ریزی و اجرا، حرکت نمود (مرادی مسیحی، ۱۳۸۴: ۱۰-۵۸). تعاریف بسیاری از برنامه‌ریزی استراتژیک در ادبیات جهان وجود دارد ولی چیزی که بیشتر تعاریف مشترک بر آن تأکید دارند، بر رویکرد سامانمند و گام‌به‌گام برای توسعه استراتژی است (Ocasio & Joseph, 2008: 270). این رویکرد از طریق روش‌هایی چون مشارکت فعال شهروندان در فرایند توسعه شهری، می‌بایست شرایط اقتصادی و اجتماعی و کالبدی فضایی شهر را به‌سوی شرایط توسعه پایدار شهری هدایت و مدیریت کند (Kellett, 2008: 161). با توجه به شرایط متغیر آینده و حتی غیرقابل‌پیش‌بینی بودن شهرهای جهان سوم، رویکرد استراتژیک شهری باید قادر به تاب‌آوری لازم باشد. در این

رهیافت، برنامه‌ریزان شهری در واقع وکلای مدافع حقوق شهروندان، محسوب می‌شوند (Koomen, 2008: 365). این بدان معناست که مدیریت ارشد باید استراتژی را انتخاب کند که مناسب‌ترین باشد تا در محیط آشفته و مرتبط باقی بماند. بنابراین این رویکرد از طریق سازوکارهای فیزیکی و اجتماعی، می‌بایست قادر به برقراری ارتباط منطقی بین بخش‌ها و گروه‌های مختلف و ذینفع شهری در فرایند برنامه‌ریزی باشد (McClamroch et al, 2001: 25).

تاب‌آوری شهری: اصطلاح تاب‌آوری از کلمه لاتین *resilio* گرفته شده است که در اصل به بازگشت به حالت اولیه اشاره دارد (Moloney and Doyon, 2021). این مفهوم شامل بسیاری از مفاهیم کلی (ثبات، کارایی، سازگاری، انعطاف‌پذیری، تنوع، خودسازمان‌دهی، خودمختاری، استحکام و انسجام) است که از حوزه روان‌شناسی وام گرفته شده است. اما این مفاهیم در حوزه برنامه‌ریزی شهری (شرایطی که نشان می‌دهد چگونه می‌شود به انعطاف‌پذیری در زمینه محیط ساخته شده دست یافت) تعریف نشده است. در سال ۲۰۰۲، موضوع تاب‌آوری شهری اولین بار توسط شورای بین‌المللی پایداری منطقه‌ای^۱ (ICLEI) مطرح شد. در سال ۲۰۱۰، آژانس راهبردی کاهش بلایای طبیعی سازمان ملل^۲، کمپین «مقاوم سازی شهرها»^۳ را تأسیس کرد. در سال ۲۰۱۵، اجلاس سران سازمان ملل متحد، با عنوان «دنیای ما را تغییر دهید»^۴ دستور کار ۲۰۳۰ برای توسعه پایدار را بررسی و تصویب کرد و پیشنهاد داد که به ۱۷ حوزه دارای مشکل در مورد توسعه پایدار رسیدگی شود. چهار مورد از اهداف توسعه پایدار (SDGs^۵) به تاب‌آوری شهری مربوط می‌شود (Liu et al., 2022: 2). در این راستا، نقش اولیه شهرهای تاب‌آور تضمین امنیت و رفاه ساکنان خود در مواجهه با مخاطرات محیطی است. این به معنای انجام اقدامات پیشگیرانه برای آماده‌شدن برای تهدیدات احتمالی و ایجاد سیستم‌ها و زیرساخت‌هایی است که می‌توانند در برابر شوک‌ها و استرس‌ها مقاومت کنند و از آنها بازیابی کنند (Zahoor et al., 2023). اما به صورت کلی، تاب‌آوری شهری را می‌توان به عنوان توانایی شهر برای جذب و حل برخی از تغییرات قبل از شروع مجموعه‌ای از تغییرات ساختاری و فرآیندی و سازمان‌دهی مجدد، تعریف کرد (Huang et al., 2021: 2). به عبارت دیگر، شهر تاب‌آور شهری است که برای آماده‌شدن و پاسخگویی به بحران‌های غیرمنتظره پیش‌بینی، برنامه‌ریزی و اقدام کند. تاب‌آوری شهرها بستگی زیادی به حفاظت از تنوع زیستی و تامین زیستگاه (تاب‌آوری زیست‌محیطی)، مدیریت پایدار آب (تاب‌آوری آب)، کاهش اثرات جزیره گرمایی و امواج گرما (تاب‌آوری آب‌وهوا) و تضمین سلامت انسان و انسجام اجتماعی (تاب‌آوری اجتماعی) دارد (Yang et al., 2021). تاب‌آوری شهری فقط حل یک مشکل مرتبط با تغییرات اقلیمی یا هر بحران دیگری یا دستیابی به یک هدف نیست. معمولاً با توجه به پیچیدگی سیستم‌های شهری (Chapman et al., 2017: 1922) بهبود تاب‌آوری شهری مستلزم بررسی جامع، سیستماتیک و کلی جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی، اکولوژیکی و زیرساختی است. به عبارت دیگر، نقش شهرهای تاب‌آور در عصر مدرن ایجاد جهانی امن‌تر، پایدارتر و عادلانه‌تر برای همه است. با ساختن شهرهایی که قادر به مقاومت و بازیابی از طیف وسیعی از چالش‌ها هستند، می‌شود به ایجاد آینده‌ای بهتر برای خود و نسل‌های آینده کمک کرد (Ampornphan and Tongngam, 2020:2).

مخاطرات محیطی: بر اساس تعریف سازمان جهانی هواسنجی (WMO^۶) مخاطرات محیطی عبارت است از: حوادث ناشی از تغییرات آب و هوایی ناگهانی و شدید که به طور طبیعی در تمام نقاط جهان رخ می‌دهد، اگر چه برخی از مناطق نسبت به سایر

¹ - International Council for Regional Sustainability

² - United Nations Disaster Reduction Strategy Agency

³ - Making Cities Resilient

⁴ - Change Our World

⁵ - sustainable development goals

⁶ - World Meteorological Organization

نقاط در برابر این خطرات خاص آسیب‌پذیرتر هستند. چنانچه مخاطرات طبیعی باعث تلفات انسانی و مادی شود و زندگی و معیشت مردم و جامعه را دچار اختلال کند تبدیل به بلایای طبیعی می‌شود. خسارات ناشی از بلایای طبیعی یک مانع عمده برای توسعه پایدار است (Mohmed et al, 2013: 6). مخاطرات محیطی این ظرفیت را دارند که در نبود سیستم‌های کاهش خطر، به سوانحی هولناک و نابودکننده برای جوامع بشری تبدیل شوند. از این رو بسیاری از مکان‌های قابل سکونت انسان‌ها در معرض مخاطرات محیطی قرار دارند. نکته قابل تأمل آن است که مخاطرات محیطی را نمی‌توان از بین برد، بلکه باید با اقدامات کاهشی به مدیریت این پدیده پرداخت و یا این که تاب‌آوری جوامع در برابر این نوع مخاطرات را بهبود بخشید (رمضان زاده لسبویی و بدری، ۱۳۹۳: ۱۰۹). بنابراین برای پیشگیری از این نوع مخاطرات باید به بحث تاب‌آوری محیطی توجه خاص و ویژه‌ای گردد؛ زیرا؛ به دلیل ماهیت پیش‌بینی‌ناپذیر و مبهم بودن مخاطرات محیطی در صورت مدیریت نکردن درست بحران‌ها، آثار مخرب اقتصادی، اجتماعی، محیطی و زیر ساختی بحران‌ها شدیدتر خواهد شد (Hetu et al, 2018: 16).

مرور ادبیات پژوهش

روگیتا و همکاران^۱ (۲۰۲۰)، در مطالعه خود با عنوان تاب‌آوری شهری در برنامه‌ریزی فضایی با استفاده از داده‌های مرتبط با برنامه‌ریزی فضایی را در ۳۹ شهر بزرگ لهستان به این نتیجه دست یافتند که برنامه‌ریزی فضایی در لهستان از یک چارچوب قانونی مناسبی برای اجرای تاب‌آوری شهری برخوردار است؛ لی و همکاران^۲ (۲۰۲۰)، در پژوهش خود با عنوان مدل‌سازی پویایی سیستم برای بهبود تاب‌آوری شهری در پکن، چین با مدل پویایی سیستم (SD) به این نتیجه دست یافتند که رشد تاب‌آوری شهری طی سه دوره انجام خواهد شد: رشد سریع در دو سال اول از ۱۰ درصد بیشتر شده است. در حالی که پس از آن در پنج سال بعدی سرعت کمتری یافته است و در نهایت در آینده دوباره افزایش خواهد یافت. خلیفا و همکاران^۳ (۲۰۱۲)، در پژوهش خود با عنوان یک بررسی در مورد شیوه‌های کنونی نظارت و ارزیابی در تهیه برنامه‌های استراتژیک شهری به این نتیجه دست یافتند که مصر در حال حاضر در مسیر اصلاح سیستم برنامه‌ریزی خود است که از طرح‌های اصلی متداول به سمت برنامه‌های استراتژیک شهری (SUP) حرکت می‌کند. علائی و همکاران (۱۴۰۲)، در پژوهشی با عنوان ارزیابی مولفه‌های تاب‌آوری شهری در شهرهای پیرامون کلان‌شهر تهران، به این نتیجه دست یافتند که مؤلفه‌های تاب‌آوری شهری در سطح پایینی بوده و فاصله معناداری از حدود نرمال دارد که در زمان پس از بحران می‌تواند تعادل در حوزه کلانشهری را تحت تأثیر قرار داده و جامعه را ناپایدار سازد. رهنما و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهشی با عنوان گذار از برنامه‌ریزی جامع به برنامه‌ریزی استراتژیک: نمونه موردی شهر بانه به این نتیجه دست یافتند که فرصت‌های بالقوه شهر و ضعف‌ها، در مقایسه با نقاط قوت و تهدیدهای فراروی شهر، از شدت بیشتری برخوردارند و شهر بانه در وضعیت تدافعی قرار دارد. زنگی‌شاهی و رفیعیان (۱۳۹۹)، در پژوهشی با عنوان برنامه‌ریزی استراتژیک و راهبردهای بازآفرینی پایدار بافت‌های فرسوده شهری: مطالعه موردی شهر کرمانشاه با بهره‌گیری از مدل SWOT به این نتیجه دست یافتند که راهبرد محافظه‌کارانه در برنامه‌ریزی استراتژیک بازآفرینی پایدار شهری میزان جذابیت بالایی داشته است. امیری فهلیانی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهش خود با عنوان تحلیل وضعیت و تعیین استراتژی‌های مبتنی بر سناریو در تاب‌آوری کلان‌شهرهای ایران با استفاده از تدوین استراتژی‌های مبتنی بر سناریو در مبحث تاب‌آوری به این نتیجه دست یافتند که از بین این عوامل سنجش

¹ -Rogatka etal

² -Li etal

³ - Khalifa etal

در این پژوهش پایین بودن میزان درآمد تأثیرگذارترین عامل کلیدی در تاب آوری در کلان‌شهر اهواز و دارای بیشترین اثرگذاری مستقیم و شاخص پایین بودن مشارکت، دارای بیشترین میزان اثرپذیری بوده‌اند. حسینی سیاه گلی و قدمی (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان تحلیلی بر مؤلفه‌های گرایش به رویکرد استراتژیک در فرایند برنامه‌ریزی شهری با استفاده از تحلیل‌های رگرسیونی خطی و لگاریتمی به این نتیجه دست یافتند که عامل نگرشی - دانشی، با توجه به میزان اختلاف، از میانگین مبنای پایین به دست آمده برای آن از اولویت بیشتری جهت گرایش به سمت برنامه‌ریزی استراتژیک دارد و ثانیاً هر ۴ مؤلفه نگرشی - دانشی، هنجاری - رفتاری، ارتباطی و نهادی - رسمی تأثیر مستقیم و معناداری بر فرایند تغییر و پذیرش رویکرد استراتژیک در برنامه‌ریزی شهری ایران دارند. رهنما و صادقی (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان شناسایی و سنجش بسترهای بایسته برای الگوی مدیریت استراتژیک شهری: مطالعه موردی شهر مشهد به این نتیجه دست یافتند که در کلان‌شهر مشهد میانگین میانگین‌های ۱۱ شاخص مذکور برابر ۲/۲ است که کمتر از ۲/۵ (حد متوسط در طیف لیکرت) قرار دارد. بررسی نهایی حاصل از پژوهش‌های فوق نشان می‌دهد که برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری با فراهم کردن چارچوب‌های قانونی مناسب و مدل‌های پویایی سیستم، به شهرها امکان ایجاد برنامه‌های تاب‌آوری شهری با کیفیت و مؤثر را می‌دهد. در این راستا، تحلیل‌های مختلف مؤلفه‌های تاب‌آوری نیز به تأثیرگذاری این برنامه‌ریزی در اقتصادی، اجتماعی، و محیطی اشاره دارند. برخی از مطالعات نیز به نکاتی از جمله نیاز به ارتقاء مشارکت شهروندی و توجه به عوامل اقتصادی برای تقویت تاب‌آوری شهری اشاره کرده‌اند. این نتایج جمع‌بندی ارزشمندی از تأثیر مثبت برنامه‌ریزی استراتژیک در افزایش توانمندی شهرها در مقابل چالش‌های محیطی و بحران‌های مختلف ارائه می‌دهند. نوآوری پژوهش حاضر نسبت به پژوهش‌های فوق به این صورت است که یک رویکرد تحلیلی یکپارچه ارائه می‌دهد و نتایج گوناگون این تحقیقات را به صورت جامع جمع می‌کند.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر از نظر هدف در حیطه پژوهش‌های، از نظر شیوه گردآوری داده‌ها یک پژوهش پیمایشی، از نظر نوع پژوهش توصیفی - تحلیلی از نوع همبستگی و از شاخه تحلیل مسیر (مدل‌سازی معادلات ساختاری) محسوب می‌شود. از نظر زمانی به دلیل اینکه گردآوری داده‌ها، یک‌بار و در یک مقطع زمانی خاص صورت می‌گیرد نوع پژوهش مقطعی می‌باشد. روش تحقیق از جهت نوع استراتژی طرح تحقیق، پس رویدادی است. جامعه آماری کارشناسان معاونت‌های مختلف شهرداری منطقه ۱۲ تهران (۵۹۱) می‌باشد و حجم نمونه در سطح ۹۵ درصد اطمینان با فرمول کوکران برابر با ۲۳۴ نفر مشخص شد که برای کاهش خطاهای آماری، تعداد نمونه‌ها به ۲۵۰ نفر افزایش پیدا کرد. متغیرهای پژوهش شامل فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری براساس مطالعه سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۱ (۲۰۰۸) در ۴ مؤلفه نگرشی - دانشی، هنجاری - رفتاری، ارتباطی - روابط و نهادی - رسمی در ۲۰ معیار به عنوان متغیر مستقل و پایداری تاب‌آوری در برابر مخاطرات محیطی براساس مطالعه استاندارد رایان و همکاران^۲ (۲۰۲۱) در ۴ مؤلفه اقتصادی، اجتماعی، اکولوژی - محیطی و سازمانی - نهادی در ۲۴ معیار به عنوان متغیر وابسته بر اساس جدول (۱) تعریف عملیاتی شده است (شکل ۱). برای تعیین پایایی مؤلفه و معیارها، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. ضریب محاسبه شده

¹ - Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

² - Rayan et al

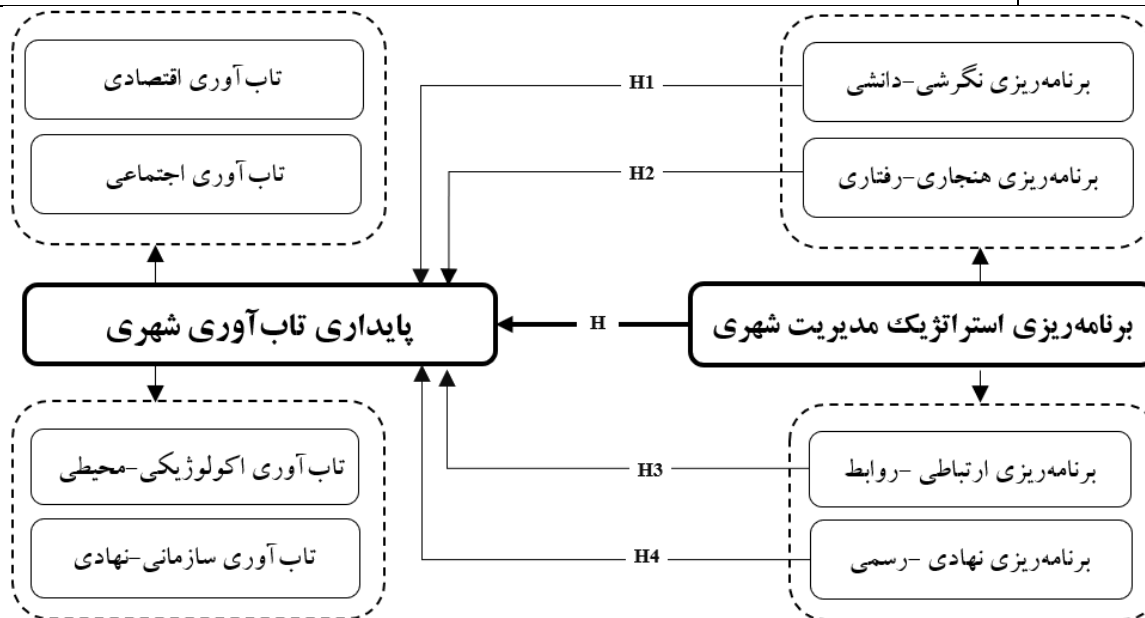

باید بیشتر از ۰/۷۰ باشد تا قابلیت اعتماد بالایی معیارها بالا رود. مقدار آلفا برای متغیر برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری (۰/۹۱۱) و برای پایداری تاب‌آوری در برابر مخاطرات محیطی (۰/۸۸۴) به دست آمده است (جدول ۲). برای جمع‌آوری داده‌های اولیه از ابزار پرسشنامه استفاده شده است که بر اساس طیف پنج درجه لیکرت کاملاً نامطلوب (دامنه ۱-۵)، نامطلوب (دامنه ۲-۵)، نیمه نامطلوب (دامنه ۳/۵-۲/۵)، مطلوب (دامنه ۴/۵-۳/۵)، کاملاً مطلوب (دامنه ۵-۴/۵) و با کدهای کاملاً مطلوب (کد ۱/۵۱)، نیمه نامطلوب (کد ۲/۵۱-۳/۵)، مطلوب (کد ۳/۵۱-۴/۵)، کاملاً مطلوب (کد ۴/۵۱-۵) و با کدهای کاملاً مطلوب (کد ۵) - مطلوب (کد ۴) - نیمه مطلوب (کد ۳) - نامطلوب (کد ۲) - کاملاً نامطلوب (کد ۱) تنظیم شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش در بخش توصیفی (شاخص‌های تمایل به مرکز مانند میانگین و توضیح‌های فراوانی مطلق و نسبی و شاخص‌های پراکندگی چون انحراف معیار و ضریب پراکندگی) از نرم‌افزار SPSS26 استفاده شده است. برای تحلیل آزمون مدل نظری از نرم‌افزار مدل‌سازی معادلات ساختاری AMOS26 استفاده گردیده است. شاخص‌های برازش مناسب مدل شامل کای اسکور (X^2) ، GFI (شاخص نکویی برازش)، AGFI (شاخص تعدیل شده نکویی برازش)، CFI (شاخص برازش مقایسه‌ای) SRMR (ریشه میانگین توان دوم باقیمانده استاندارد شده) می‌باشد؛ به این صورت که مدلی از برازش مناسب برخوردار است که نسبت X^2 به درجه آزادی (DF) آن کمتر از ۳، مقدار CFI بیشتر از ۰/۹، مقدار AGFI و GFI بیشتر از ۰/۸ و مقدار SRMR کمتر از ۰/۰۷ باشد. همچنین چنانچه عدد معناداری (مقدار CR) بیشتر از ۱/۹۶ یا کمتر از ۱/۹۶ باشد، رابطه موجود در مدل پژوهش تأیید می‌گردد (Sobaih et al, 2021).

جدول ۱- متغیرها و مؤلفه‌های پژوهش

متغیر	مؤلفه	معیار
برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری	۱- نگرشی- دانشی	۱- آمادگی تغییر سازمان‌های مرتبط با مدیریت شهری ۲- ممانعت نگرش مدیران، مجریان و کارفرمایان نسبت به تغییر رویکرد استراتژیک، ۳- پذیرش تغییر و امکان‌پذیری از نگرش متمرکز (تمرکز گرا) به نگرش مشارکتی ۴- غالب بودن و اثربخشی نگرش کالبدی ۵- نگرش قطعی نگرانه در مسائل شهری در نظام مدیریت شهری منطقه
	هنجاری- رفتاری	۱- پاسخگویی نظام فعلی مدیریت شهری به مسائل شهری منطقه ۲- آمادگی تغییر نظام برنامه‌ریزی شهری منطقه به سمت رویکرد استراتژیک ۳- نهادینه‌سازی فرهنگ تغییر، ظرفیت‌سازی و سناریوسازی متناسب با توان مدیریت شهری ۴- ایجاد شفافیت، پاسخگویی و کارایی در بدنه اجرایی نظام مدیریت شهری ۵- ارتقای حس مسئولیت‌پذیری مدیران شهری در قبال طرح‌های توسعه منطقه
	ارتباطی- روابط	۱- ارتباط متقابل بین سطوح کلان و هماهنگی بیشتر بین برنامه‌ها و نیازهای روز مدیران شهری ۲- تسهیل فناوری نوین ارتباطی و اطلاعاتی میان ذینفعان مدیریت شهری ۳- تحقق هنر مذاکره و مصالحه بین جامعه مدنی و بخش خصوصی با سازمان‌های ذی‌ربط با مدیریت شهری ۴- بسترسازی توسط نهادهای سیاست‌گذار برای عضویت داوطلبانه مشارکت‌کنندگان در عرصه مدیریت شهری ۵- زمینه برای سرمایه‌گذاری بین‌المللی در زیرساخت‌های ارتباطی مرتبط با مدیریت شهری
	نهادی- رسمی	۱- انعطاف‌پذیر نمودن سیستم مدیریت شهری از لحاظ تدوین، تصویب و اجرای قوانین ۲- انطباق و تدوین قوانین و مقررات با توجه به ویژگی‌های محلی منطقه ۳- آماده‌سازی مدیریت شهری برای پاسخ‌گویی مناسب و به هنگام در مقابل تغییرات محیطی ۴- تقویت و انگیزش و مسئولیت‌پذیری در چارچوب نظام مشارکتی و شبکه‌ای مدیریت شهری ۵- لزوم توجه به حوزه منابع انسانی به عنوان تصمیم‌سازان در راستای نظام تصمیم‌گیری مشارکتی در عرصه مدیریت شهری
	اقتصادی	۱- وضعیت اشتغال و میزان درآمد ۲- بویایی رشد و تنوع اقتصادی ۳- دسترسی به خدمات ۴- پایداری و ثبات اقتصادی ۵- ظرفیت (توانایی) جبران خسارت ۶- توانایی برگشت به شرایط شغلی مناسب
ذات‌آوری شهری	اجتماعی	۱- آموزش ۲- عدالت و برابری اجتماعی ۳- آسیب‌پذیری اجتماعی ۴- دل‌بستگی اجتماعی ۵- میزان سرمایه اجتماعی ۶- شبکه‌های اجتماعی و سازمان‌های مردم‌نهاد

اکولوژی- محیطی	۱- مخاطرات و آلودگی‌ها ۲- پایداری زیست‌محیطی ۳- شریان‌های حیاتی (برق، آب، گاز و...) ۴- کاربری‌های ناسازگار ۵- وضعیت فضاها و باز ۶- تراکم مراکز درمانی و امداد رسانی
سازمانی- نهادی	۱- برنامه‌ریزی توسعه ۲- مدیریت یکپارچه سازمان‌های شهری ۳- حکمروایی خوب شهری ۴- انعطاف‌پذیری سازمانی ۵- بستر نهادی (آگاهی و مشارکت) ۶- روابط نهادی (روابط میان ساکنین و نهادهای محلی)

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش

مأخذ: Rayan et al., 2021: 8; OECD, 2008: 17

یافته‌های پژوهشی

مشخصات نمونه مورد بررسی: بر اساس نتایج، حاصل از پرسشنامه پیمایشی (۲۵۰ نفر)، ۷۰/۸ درصد پاسخ‌دهندگان مرد و ۲۹/۲ درصد آنان زن می‌باشند. از لحاظ وضعیت سن پاسخگویان، ۴/۴ درصد کمتر از ۲۵ سال، ۲۲ درصد از ۲۶ تا ۳۵ سال، ۳۰/۸ درصد در محدوده سنی ۳۶-۴۵ سال، ۳۱/۲ درصد در محدوده سنی ۴۶-۵۵ سال و ۱۱/۶ درصد بالاتر از بالای ۵۵ سال سن دارند. از نظر سطح تحصیلات آزمودنی‌ها ۴۲/۸ درصد فوق‌دیپلم پایین‌تر، ۳۹/۶ درصد لیسانس و ۱۷/۶ درصد فوق‌لیسانس و بالاتر می‌باشند. از لحاظ سابقه کار ۳/۶ درصد پاسخ‌دهندگان کمتر از ۵ سال، ۲۴ درصد بین ۵-۱۰ سال، ۳۲ درصد بین ۱۰-۱۵ سال و ۴۰/۴ درصد بالاتر از ۱۵ سال سابقه کار در این سازمان را دارند.

تحلیل توصیفی متغیر برنامه‌ریزی استراتژیک شهری: سنجش وضعیت متغیر برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری و مؤلفه‌های آن از طریق دامنه‌های (۱-۱/۵ کاملاً نامطلوب، ۱/۵ تا ۲/۵ نامطلوب، ۲/۵ تا ۳/۵ نیمه مطلوب، ۳/۵ تا ۴/۵ مطلوب و ۴/۵ تا ۵ کاملاً مطلوب) انجام شده است. نتایج حاصل در جدول (۲) ارائه شده است. نتایج نشان داد که وضعیت این متغیر ۵/۲ درصد کاملاً نامطلوب، ۲۰ درصد نامطلوب، ۳۰/۸ درصد نیمه مطلوب، ۳۴/۸ درصد مطلوب و ۹/۲ درصد کاملاً مطلوب ارزیابی شده است؛ بنابراین نمره نهایی حاصل از تحلیل میانگین مشخص کرد که وضعیت متغیر برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری، همراه با تمام شاخص‌های آن در بین دامنه ۲/۵ تا ۳/۵ یعنی سطح نیمه مطلوب قرار دارد. همچنین شاخص پراکندگی

نشان می‌دهد، کمترین نابرابری در توزیع پاسخ‌ها و یا ادراک جمعیت نمونه مربوط به شاخص نگرشی-دانشی (۱/۱۳) و بیشترین انحراف یا نابرابری در توزیع مربوط به شاخص ارتباطی (۱/۱۹) است.

جدول ۲- توزیع مقادیر متغیر برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری و شاخص‌های آن

وضعیت نهایی	انحراف معیار	میانگین	جمع	کاملاً مطلوب	مطلوب	نیمه مطلوب	نامطلوب	کاملاً نامطلوب	متغیر و مؤلفه	
									تعداد	درصد
نیمه مطلوب	۱/۱۳	۳/۲۵	۲۵۰	۲۹	۹۲	۶۴	۴۳	۲۲	نگرشی-دانشی	
			۱۰۰	۱۱/۶	۳۶/۸	۲۵/۶	۱۷/۲	۸/۸	درصد	
نیمه مطلوب	۱/۱۴	۳/۲۷	۲۵۰	۲۹	۹۸	۵۷	۴۵	۲۱	هنجاری- رفتاری	
			۱۰۰	۱۱/۶	۳۹/۲	۲۲/۸	۱۸	۸/۴	درصد	
نیمه مطلوب	۱/۱۹	۳/۲۴	۲۵۰	۳۲	۹۳	۵۴	۴۵	۲۶	ارتباطی (روابط)	
			۱۰۰	۱۲/۸	۳۷/۲	۲۱/۶	۱۸	۱۰/۴	درصد	
نیمه مطلوب	۱/۱۷	۳/۲۳	۲۵۰	۳۲	۹۰	۵۶	۴۹	۲۳	نهادی- رسمی	
			۱۰۰	۱۲/۸	۳۶	۲۲/۴	۱۹/۶	۹/۲	درصد	
نیمه مطلوب	۱/۰۳	۳/۲۲	۲۵۰	۲۳	۸۷	۷۷	۵۰	۱۳	برنامه‌ریزی استراتژیک	
			۱۰۰	۹/۲	۳۴/۸	۳۰/۸	۲۰	۵/۲	درصد	

مأخذ: محاسبات آماری نگارندگان

تحلیل توصیفی متغیر تاب‌آوری شهری: سنجش وضعیت متغیر تاب‌آوری شهری و مؤلفه‌های آن از طریق دامنه‌های (۱) - ۱/۵ کاملاً نامطلوب، ۱/۵۱ تا ۲/۵ نامطلوب، ۲/۵۱ تا ۳/۵ نیمه مطلوب، ۳/۵۱ تا ۴/۵ مطلوب و ۴/۵۱ تا ۵ کاملاً مطلوب) انجام شده است. نتایج حاصل با توجه به جدول (۳) نشان داد که وضعیت این متغیر ۶/۸ درصد کاملاً نامطلوب، ۲۲/۸ درصد نامطلوب، ۳۵/۲ درصد نیمه مطلوب، ۲۶/۴ درصد مطلوب و ۸/۸ درصد کاملاً مطلوب ارزیابی شده است؛ بنابراین نمره نهایی حاصل از تحلیل میانگین مشخص کرد که وضعیت متغیر تاب‌آوری شهری، همراه با تمام شاخص‌های آن در بین دامنه ۲/۵۱ تا ۳/۵ یعنی سطح نیمه مطلوب قرار دارد. همچنین شاخص پراکندگی نشان می‌دهد، کمترین نابرابری در توزیع پاسخ‌ها و یا ادراک جمعیت نمونه مربوط به شاخص اکولوژی-محیطی (۱/۱۹) و بیشترین انحراف یا نابرابری در توزیع مربوط به شاخص اجتماعی (۱/۱۹) است.

جدول ۳- توزیع مقادیر متغیر تاب‌آوری شهری و شاخص‌های آن

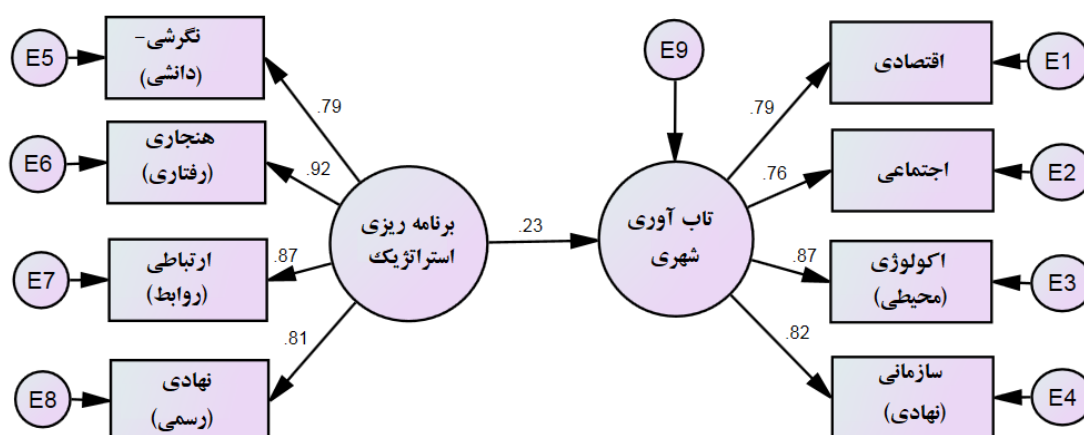
وضعیت نهایی	انحراف معیار	میانگین	جمع	کاملاً مطلوب	مطلوب	نیمه مطلوب	نامطلوب	کاملاً نامطلوب	متغیر و ابعاد	
									تعداد	درصد
نیمه مطلوب	۱/۲۲	۳/۱۴	۲۵۰	۳۱	۸۳	۵۶	۵۰	۳۰	اقتصادی	
			۱۰۰	۱۲/۴	۳۳/۲	۲۲/۴	۲۰	۱۲	درصد	
نیمه مطلوب	۱/۲۳	۳/۱۹	۲۵۰	۳۹	۷۴	۶۰	۵۰	۲۷	اجتماعی	
			۱۰۰	۱۵/۶	۲۹/۶	۲۴	۲۰	۱۰/۸	درصد	
نیمه مطلوب	۱/۱۹	۳/۱۲	۲۵۰	۳۱	۷۷	۶۱	۵۵	۲۶	اکولوژی- محیطی	
			۱۰۰	۱۲/۴	۳۰/۸	۲۴/۴	۲۲	۱۰/۴	درصد	
نیمه مطلوب	۱/۲۱	۳/۰۴	۲۵۰	۲۸	۷۴	۶۰	۵۷	۳۱	سازمانی (نهادی)	
			۱۰۰	۱۱/۲	۲۹/۶	۲۴	۲۲/۸	۱۲/۴	درصد	

نیمه مطلوب	۱/۰۵	۳/۰۷	۲۵۰	۲۲	۶۶	۸۸	۵۷	۱۷	تعداد	تاب آوری
			۱۰۰	۸/۸	۲۶/۴	۳۵/۲	۲۲/۸	۶/۸	درصد	شهری

مأخذ: محاسبات آماری نگارندگان

مدل سازی معادلات ساختاری

به منظور بررسی تأثیر فرایند برنامه ریزی استراتژیک مدیریت شهری بر پایداری تاب آوری در برابر مخاطرات محیطی از مدل سازی معادلات ساختاری با استفاده از نرم افزار AMOS ورژن ۲۶، استفاده گردید. رد این راستا متغیر مستقل (فرایند برنامه ریزی استراتژیک) و متغیر وابسته (پایداری تاب آوری شهری) به صورت متغیرهای پنهان وارد مدل معادله ساختاری شدند. مدل اندازه گیری متغیرهای پژوهش به صورت مدل استاندارد در شکل (۲) ارائه گردیده است.

شکل ۲- مدل معادلات ساختاری استاندارد

تحلیل بارهای عاملی تأییدی و روایی سازه: یکی از مهم ترین نوع تحلیل عاملی، تحلیل عاملی تأییدی است. مهم ترین هدف تحلیل عاملی تأییدی، تعیین میزان توان مدل از قبل تعریف شده با مجموعه ای از داده های مشاهده شده است. به عبارتی، تحلیل عاملی تأییدی درصدد تعیین این مسئله است که آیا تعداد عامل ها و بارهای متغیرهایی که روی این عامل ها اندازه گیری شده اند، با آنچه بر اساس تئوری و مدل نظری انتظار می رفت، انطباق دارد. بار عاملی مقداری بین صفر و یک است. اگر بار عاملی کمتر از ۰/۳ باشد رابطه ضعیف در نظر گرفته شده و از آن صرف نظر می شود. بار عاملی بین ۰/۳ تا ۰/۶ قابل قبول است و اگر بزرگ تر از ۰/۶ باشد خیلی مطلوب است (Folkman, 2018). نتایج بارهای عاملی هر از شاخص های پژوهش در جدول (۴) ارائه شده است. نتایج حاصل بیانگر آن است که مقدار بار عاملی برای هر کدام از شاخص های پژوهش بالای ۰/۴ بوده و بنابراین روایی کلیه شاخص های پژوهش تأیید شده اند.

جدول ۴- بارهای عاملی شاخص پژوهش

مؤلفه	بارعاملی استاندارد	مؤلفه	بارعاملی استاندارد
نگرشی-دانشی	۰/۷۹	اقتصادی	۰/۷۹
هنجاری-رفتاری	۰/۹۲	اجتماعی	۰/۷۶
ارتباطی (روابط)	۰/۸۷	اکولوژی-محیطی	۰/۸۷
نهادی-رسمی	۰/۸۱	سازمانی-نهادی	۰/۸۲

مأخذ: محاسبات آماری نگارندگان

شاخص‌های برازندگی مدل: جهت ارزیابی نیکویی برازش از سه گروه شاخص‌ها شامل شاخص‌های برازش مطلق، شاخص‌های برازش تطبیقی، شاخص‌های برازش مقتصد جهت حصول اطمینان از مدل نظری پژوهش استفاده شده است. نتایج برآورد مدل اندازه‌گیری در جدول (۵) ارائه شده است:

شاخص AGFI: شاخص نیکویی برازش تعدیل شده یک سنجه کلی برازندگی است و تعداد درجات آزادی را به حساب می‌آورد. این شاخص برای مقادیر بالای ۰/۹ قابل قبول و نشانه برازندگی مدل است. در این پژوهش مقدار AGFI، ۰/۹۲۸ به دست آمده و بنابراین نشانه برازندگی مدل است.

شاخص GFI: شاخص نیکویی برازش سنجه دیگر برازندگی است که مقادیر آن بین صفر و یک متغیر است و هر چه به یک نزدیک‌تر باشد برازش بیشتری دارد. این شاخص برای مقادیر بالای ۰/۹ قابل قبول و نشانه برازندگی مدل است. برای این شاخص مقدار ۰/۹۶۲ به دست آمده و بنابراین نشانه برازندگی مدل است.

شاخص TLI: یکی از شاخص‌های ارزیابی مدل ساختاری، شاخص توکر لویس (TLI) است که باید از ۰/۹ بزرگ‌تر باشد. برای این شاخص مقدار ۰/۹۷۵ به دست آمده و بنابراین نشانه برازندگی مدل است.

شاخص NFI: شاخص (Normed Fit Index) که شاخص بنتلر-بونت (Bentler-Bonett) هم نامیده می‌شود برای مقادیر بالای ۰/۹ قابل قبول و نشانه برازندگی مدل است. برای این شاخص مقدار ۰/۹۶۸ به دست آمده و بنابراین نشانه برازندگی مدل است.

شاخص CFI: شاخص برازش تطبیقی یا Comparative Fit Index نیز توسط بنتلر ارائه گردید. این شاخص برای مقادیر بالای ۰/۹ قابل قبول و نشانه برازندگی مدل است. برای این شاخص مقدار ۰/۹۸۳ به دست آمده و بنابراین نشانه برازندگی مدل است.

شاخص PNFI: شاخص برازش مقتصد هنجار شده یا Parsimony Normed Fit Index برای مقادیر بالای ۰/۵ قابل قبول و نشانه برازندگی مدل است. برای این شاخص مقدار ۰/۶۷۵ به دست آمده و بنابراین نشانه برازندگی مدل است.

شاخص RMSEA: شاخص ریشه میانگین مربعات خطای برآورد (Root Mean Square Error of Approximation) RMSEA است. اگر مقدار این شاخص کوچک‌تر از ۰/۰۵ باشد برازندگی مدل خوب است و اگر بین ۰/۰۵ و ۰/۰۸ باشد، برازندگی مدل متوسط است. برای این شاخص مقدار ۰/۰۶۷ به دست آمده و بنابراین نشانه برازندگی مدل است.

بر این اساس، با توجه به مقدار گزارش شده شاخص‌های برازندگی مشاهده می‌شود که داده‌ها از لحاظ آماری با ساختار عاملی مدل معادلات ساختاری متغیرهای نهفته پژوهش سازگاری و تطابق دارند؛ بنابراین، مدل معادلات ساختاری پژوهش از برازش مناسب و قابل قبولی برخوردار است.

جدول ۵- شاخص های برازش مدل مؤلفه های پژوهش

نوع شاخص برازش	دامنه پذیرش شاخص	معیار مطلوب	مقدار گزارش شده	نتیجه برازش
مطلق	AGFI (برازش نرمال شده)	(بزرگ تر از ۰/۹)	۰/۹۲۸	برازنده است
	GFI (برازش افزایشی)	(بزرگ تر از ۰/۹)	۰/۹۶۲	برازنده است
تطبیقی یا نسبی	TLI (لوییز توکر)	(بزرگ تر از ۰/۹)	۰/۹۷۵	برازنده است
	NFI (نیکویی برازش)	(بزرگ تر از ۰/۹)	۰/۹۶۸	برازنده است
	CFI (برازش مقایسه ای)	(بزرگ تر از ۰/۹)	۰/۹۸۳	برازنده است
مقتصد	PNFI (برازش هنجار شده)	(بزرگ تر از ۰/۵)	۰/۶۵۷	برازنده است
	RMSEA (میانگین مربعات خطای برآورد)	(کوچک تر از ۰/۰۸)	۰/۰۶۷	برازنده است

مأخذ: محاسبات آماری نگارندگان

آزمون فرضیه های پژوهش

در این بخش به بررسی فرضیات پژوهش و آزمون هر یک از آن‌ها با استفاده از نرم افزار AMOS پرداخته می‌شود. آماره آزمون تحقیق، آماره t (ضریب معناداری) است که با توجه به مقدار آن، فرضیه صفر رد یا پذیرفته می‌شود. اگر مقدار آماره t (ضریب معناداری) بزرگ تر از عدد ۱/۹۶ باشد، فرضیه صفر در سطح خطای ۰/۰۵ رد می‌شود و فرضیه پژوهشی قبول می‌شود. همان‌طور که در جدول (۶) مشاهده می‌شود، در بخش فرضیه اصلی، تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری در برابر مخاطرات محیطی شهرداری منطقه ۱۲ تهران با توجه به ضریب معناداری (۳/۳۰۳) که بزرگ تر از ۱/۹۶ می‌باشد و همچنین میزان سطح معناداری (۰/۰۰۰) که کوچکتر از ۰/۰۵ می‌باشد، مسیر برای فرضیه (H) تأیید می‌شود. تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک نگرشی-دانشی مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری در برابر مخاطرات محیطی شهرداری منطقه ۱۲ تهران با توجه به ضریب معناداری (۲/۱۱۷) که بزرگ تر از ۱/۹۶ می‌باشد و همچنین میزان سطح معناداری (۰/۰۰۳) که کوچکتر از ۰/۰۵ می‌باشد، مسیر برای فرضیه (H1) تأیید می‌شود. تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک هنجاری-رفتاری مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری در برابر مخاطرات محیطی شهرداری منطقه ۱۲ تهران با توجه به ضریب معناداری (۲/۸۱۶) که بزرگ تر از ۱/۹۶ می‌باشد و همچنین میزان سطح معناداری (۰/۰۴۱) که کوچکتر از ۰/۰۵ می‌باشد، مسیر برای فرضیه (H2) تأیید می‌شود. تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک ارتباطی-روابط مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری در برابر مخاطرات محیطی شهرداری منطقه ۱۲ تهران با توجه به ضریب معناداری (۱/۱۲۹) که کوچکتر از ۱/۹۶ می‌باشد و همچنین میزان سطح معناداری (۰/۱۹۵) که بزرگتر از ۰/۰۵ می‌باشد، مسیر برای فرضیه (H3) تأیید نمی‌شود. در نهایت فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک نهادی-رسمی مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری در برابر مخاطرات محیطی شهرداری منطقه ۱۲ تهران با توجه به ضریب معناداری (۲/۲۵۰) که بزرگ تر از ۱/۹۶ می‌باشد و همچنین میزان سطح معناداری (۰/۰۲۱۱) که کوچکتر از ۰/۰۵ می‌باشد، مسیر برای فرضیه (FH) تأیید می‌شود.

جدول ۶- نتیجه آزمون فرضیه‌های اصلی و فرعی

نتیجه فرضیه	سطح معناداری	ضریب معناداری (CR)	ضریب مسیر (S.E)	فرضیه های پژوهش	
تائید، مستقیم و معنادار	۰/۰۰۰	۳/۳۰۳	۰/۰۷۱	تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری	H
تائید، مستقیم و معنادار	۰/۰۰۳	۲/۱۱۷	۰/۰۸۵	تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک نگرشی-دانشی مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری	H1
تائید، مستقیم و معنادار	۰/۰۴۱	۲/۸۱۶	۰/۱۰۹	تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک هنجاری-رفتاری مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری	H2
رد فرضیه	۰/۱۹۵	۱/۲۹۵	۰/۰۹۶	تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک ارتباطی-روابط مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری	H3
تائید، مستقیم و معنادار	۰/۰۲۱۱	۲/۲۵۰	۰/۰۸۵	تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک نهادی-رسمی مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری	H4

مأخذ: محاسبات آماری نگارندگان

بحث و نتیجه‌گیری

برنامه‌ریزی استراتژیک می‌تواند ابزاری کلیدی در رویارویی با معضلات شهری و دستیابی به آینده بهتر (از جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، زیست‌محیطی و...) محسوب گردد. باوجود توجه جدی مجامع علمی و سازمان‌های کشور به مبحث ارائه راه‌حل‌های یکپارچه و ایجاد نگرش سیستمی در برنامه‌ریزی‌ها و خصوصاً برنامه‌ریزی استراتژیک، در شهرها و شهرداری‌های ایران و به‌ویژه مراکز استان‌ها، اقدام عملی قابل توجهی در این خصوص صورت نگرفته است. تدوین فرایند انجام کار یکی از اقدامات مقدماتی و اصلی در فرایند طرح‌ریزی و پیاده‌سازی یک برنامه است، به همین دلیل است که در تدوین برنامه استراتژیک نیز می‌باید در ابتدای امر در پی کسب یا تدوین فرایندی مناسب برای برنامه‌ریزی استراتژیک بود؛ ازاین‌رو، پژوهش حاضر با در نظر گرفتن شرایط و مقدمات یادشده سعی دارد ضرورت گرایش به رویکرد استراتژیک در فرایند مدیریت شهری در منطقه ۱۲ شهر تهران را مورد واکاوی قرار دهد تا اثر آن را بر پایداری تاب‌آوری شهری مورد ارزیابی قرار دهد. نتایج بیانگر این است که تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری در برابر مخاطرات محیطی شهرداری منطقه ۱۲ تهران معنی دار است. این یافته با نتایج پژوهش روگیتا و همکاران (۲۰۲۰) که نشان دادند برنامه‌ریزی استراتژیک به عنوان یک فرایند اساسی در مدیریت شهری شناخته شده است که تأثیر مثبتی بر تاب‌آوری شهری دارد، سازگار است. از این‌رو، برنامه‌ریزی استراتژیک از یک چارچوب قانونی مناسبی برای اجرای تاب‌آوری شهری در مدیریت شهرها بهره‌مند است. در بخش دیگر نتایج بیانگر این است که تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک نگرشی-دانشی مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری معنی دار است. نتایج در این فرضیه با مطالعه لی و همکاران (۲۰۲۰) که نشان دادند شاخص نگرشی-دانشی به عنوان یک جنبه مهم از برنامه‌ریزی استراتژیک تأثیرگذار بر تاب‌آوری شهری است، هماهنگ و در یک راستا می‌باشد. این تطابق میان دو پژوهش نشان‌دهنده اعتبار و قوت نتایج حاصل از این پژوهش و تأکید بر اهمیت جنبه‌های نگرشی-دانشی در برنامه‌ریزی استراتژیک برای سازگاری با چالش‌ها و بحران‌های شهری

است. نتایج همچنین بیانگر این است که تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک هنجاری-رفتاری مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری معنی‌دار است. در راستای این یافته‌ها خلیفا و همکاران (۲۰۱۲)، نشان دادند که ارتقاء فرآیندها و ساختارهای نهادی-رسمی در مدیریت شهری، توانایی شهر را در مقابل بحران‌ها و چالش‌ها افزایش می‌دهد و این موضوع نشان‌دهنده اهمیت نقش نهادی و دولتی در تدوین و اجرای استراتژی‌های مدیریتی برای ایجاد تاب‌آوری در شهر می‌باشد. این نتیجه با خروجی فرضیه حاضر که اثر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک هنجاری-رفتاری را بر تاب‌آوری شهری تأیید می‌کند، سازگار است. نتایج در بخشی دیگر بیانگر این است که تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک ارتباطی-روابط مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری معنی‌دار نیست. یافته‌ها در این بخش با نتایج علائی و همکاران (۱۴۰۲) که نشان دادند شاخص ارتباطی-روابط به طور معناداری بر تاب‌آوری شهری تأثیر نمی‌گذارد، تطابق دارد. با توجه به این تطابق، می‌توان نتیجه گرفت که در زمینه مدیریت و توسعه شهری، توجه به سایر مؤلفه‌های تاب‌آوری مانند برنامه‌ریزی استراتژیک، نظارت و ارزیابی و نظام نهادی می‌تواند ارتقاء تاب‌آوری شهری را تسهیل کند. این تحلیل نتایج به مدیران و تصمیم‌گیران شهری کمک می‌کند تا با در نظر گرفتن ابعاد گسترده تاب‌آوری، برنامه‌ها و راهبردهای موثرتری را برای مواجهه با چالش‌ها و بحران‌های آتی ارائه دهند. یافته‌ها در بخش پایانی نشان داد که تأثیر فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک نهادی-رسمی مدیریت شهری بر پایداری تاب‌آوری معنی‌دار است. این یافته‌ها با نتایج رهنما و صادقی (۱۳۹۵) که نشان دادند ارتقاء فرآیندها و ساختارهای نهادی-رسمی در مدیریت شهری، توانایی شهر را در مقابل بحران‌ها و چالش‌ها افزایش می‌دهد و این موضوع نشان‌دهنده اهمیت نقش نهادی و دولتی در تدوین و اجرای استراتژی‌های مدیریتی برای ایجاد تاب‌آوری در شهر می‌باشد، هماهنگی دارد. این نشان می‌دهد که ارتقاء فرآیندها و ساختارهای نهادی-رسمی در مدیریت شهری می‌تواند به بهبود تاب‌آوری شهری کمک کند. از این رو می‌توان بیان کرد که نه تنها در تدوین بلکه در اجرای اقدامات نهادی-رسمی باید برای افزایش تاب‌آوری شهری سرمایه‌گذاری کرد و بهبود فرآیندها و ارتقاء هماهنگی بین ادارات مختلف می‌تواند به افزایش توانمندی تاب‌آوری شهری منجر شود. با توجه به موارد فوق می‌توان بیان کرد که دیگر نمی‌توان با اتکاء به شیوه‌های سنتی، طرح‌های دستوری و تجویزی به مدیریت شهرها و ساماندهی چالش‌های فراروی آن پرداخت. از این رو، برنامه‌ریزی استراتژیک پیشنهاد مناسبی برای جایگزینی برای طرح‌های جامع می‌باشد. اصلاح نظام برنامه‌ریزی شهرهای کشور از روند متمرکز به نظام غیرمتمرکز در جهت ایجاد سازوکارهای مشارکت مردم، نهادهای محلی و متخصصان در تهیه و اجرای طرح‌ها به جهت آشنایی مسئولین محلی و مردم با ویژگی‌های محیطی، توانمندی‌ها و اولویت‌ها، سناریوسازی، تصمیم‌سازی و غیره را از طریق ۴ شاخص نگرشی و دانشی، هنجاری و رفتاری، ارتباطی و مدیریتی و نهادی از اولویت‌های ضروری برای پایداری تاب‌آوری شهری در ایران می‌باشد و برای نهادینه‌سازی برنامه‌ریزی استراتژیک باید زمینه‌سازی لازم فراهم گردد؛ تا بتوان همگام با استراتژی‌های جهانی شاهد شهرهای تاب‌آور و پایدار بود.

پیشنهاد‌های پژوهش

- شهرداری منطقه ۱۲ تهران می‌تواند با تقویت و به‌روزرسانی فرآیند برنامه‌ریزی استراتژیک خود، اقدامات هوشمندانه‌تر و مؤثرتری را برای مدیریت بحران‌ها و افزایش تاب‌آوری شهری انجام دهد.

- شهرداری منطقه ۱۲ تهران تعامل فعال با نهادهای محلی، جوامع محلی و مشارکت مردم در فرآیندهای تصمیم‌گیری شهری می‌تواند به ارتقاء ارتباطات شهری و تاب‌آوری در برابر بحران‌ها کمک کند.
- ارتقاء ساختارهای نهادی-رسمی شهرداری منطقه ۱۲ تهران، افزایش کارایی در مدیریت بحران و اجتناب از تداوم آثار منفی پس از بحران را تسهیل می‌کند.
- ایجاد سیستم‌های اطلاعاتی پیشرفته جهت جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات مدیریتی، به شهرداری منطقه ۱۲ تهران کمک می‌کند تا به صورت سریع و دقیق به نیازهای شهری پاسخ دهد و برنامه‌های تاب‌آوری را بهبود بخشد.
- توجه به جنبه‌های محیطی، اجتماعی و اقتصادی در استراتژی‌ها و برنامه‌ریزی شهری می‌تواند به توسعه پایدار و تاب‌آوری شهری منطقه ۱۲ شهر تهران کمک کند. این شامل ایجاد سیاست‌ها و پروژه‌های مبتنی بر اصول توسعه پایدار می‌شود.
- ایجاد نهادهای مردمی فعال و مستقل جهت مشارکت در فرآیندهای مدیریت بحران، از جمله مهمترین اقدامات می‌باشد. این اقدامات می‌توانند اطمینان حاصل کنند که صداها و نیازهای جوامع محلی در تصمیم‌گیری‌های مدیریتی شهرداری منطقه ۱۲ تهران مورد توجه قرار گیرند.

منابع

- احد نژاد، محسن، حیدری، محمد تقی، تیموری، اصغر، طهماسبی مقدم، حسین (۱۳۹۷)، تحلیلی بر شاخص-های استراتژی توسعه شهری (CDS) با رویکرد برنامه‌ریزی استراتژیک: مطالعه موردی: شهر زنجان، فصلنامه مطالعات عمران شهری دوره دوم، شماره پنجم، صص ۲۲-۴.
- امیری فهلیانی، محمدرضا، امانپور، سعید، ملکی، سعید، صفایی پور، مسعود (۱۳۹۷)، تحلیل وضعیت و تعیین استراتژی‌های مبتنی بر سناریو در تاب‌آوری کلان‌شهرهای ایران (مورد پژوهش؛ کلان‌شهر اهواز)، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، پیاپی ۳۵، صص ۳۱-۴۶. رهنما محمد رحیم، صادقی، مجتبی (۱۳۹۱)، شناسایی و سنجش بسترهای بایسته برای الگوی مدیریت استراتژیک شهری (مطالعه موردی شهر مشهد)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال سوم، شماره نهم، صص ۲۱-۳۴.
- حسنی هنزایی، وحید، الهیاری، رضا (۱۳۹۷)، مطالعه تطبیقی برنامه‌ریزی راهبردی بر اساس حکمروایی خوب شهری مورد مطالعه شهرهای تهران و مشهد، دوماهنامه علمی تخصصی پژوهش در هنر و علوم انسانی، سال سوم، شماره ۳(۱۱)، صص ۱-۱۴.
- حسینی سیاه گلی، مهناز، قدمی، مصطفی (۱۳۹۵)، تحلیلی بر مؤلفه‌های گرایش به رویکرد استراتژیک در فرایند برنامه‌ریزی شهری در ایران، فصلنامه جغرافیا و پایداری محیطی، جغرافیا و پایداری محیط، دوره ۶، شماره ۱ - شماره پیاپی ۱۸، صص ۸۱-۹۵.
- حلاجیان، ابراهیم، شاد، علی امین (۱۳۹۴)، شناسایی و تدوین استراتژی‌های مؤثر مدیریت استراتژیک توسعه شهری شهرستان رامسر، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۴۰، صص ۳۹۹-۴۱۸.
- رمضان زاده لسبویی، مهدی، بدری، سیدعلی (۱۳۹۳)، تبیین ساختارهای اجتماعی - اقتصادی تاب‌آوری جوامع محلی در برابر بلایای طبیعی با تأکید بر سیلاب مطالعه موردی: حوضه‌های گردشگری چشمه کیله تنکابن و سردآبرود کلاردشت، فصلنامه جغرافیا، دوره ۱۲، شماره ۴۰، صص ۱۰۹-۱۳۱.
- رهنما محمدرحیم، مافی عزت‌الله، اسدی روح اله، سلیمی محمود (۱۳۹۹) گذار از برنامه‌ریزی جامع به برنامه‌ریزی استراتژیک. مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال ۲ شماره ۸، صص ۳۹-۵۴.
- زنگی‌شاهی سعید، رفیعان مجتبی (۱۳۹۹)، برنامه‌ریزی استراتژیک و راهبردهای بازآفرینی پایدار بافت‌های فرسوده شهری (مطالعه موردی: شهر کرمانشاه). فصلنامه چشم‌انداز شهرهای آینده. سال اول شماره ۴، صص ۱۱۸-۱۰۳.
- زیاری، کرامت اله (۱۳۸۳)، برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری، یزد، انتشارات دانشگاه یزد.
- علائی، صمد، توکلان، علی، سرور، رحیم (۱۴۰۲)، ارزیابی مولفه‌های تاب‌آوری شهری در شهرهای پیرامون کلانشهر تهران-مطالعه موردی شهر اسلامشهر، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس، دوره ۱۵، شماره ۵۶، صص ۱۲۰-۹۹.
- مرادی مسیحی، وراز (۱۳۸۴)، برنامه‌ریزی استراتژیک در کلان‌شهرها به ضمیمه برنامه استراتژیک شهر لندن، انتشارات پردازش و برنامه‌ریزی شهری، تهران.
- ملکی، سعید، آروین، محمود، بذرافکن، شهرام (۱۳۹۷)، بررسی نقش الگوی حکمروایی خوب شهری در تحقق شهر تاب‌آور (مطالعه موردی: شهر اهواز)، فصلنامه دانش شهرسازی، دانش شهرسازی، دوره ۲، شماره ۴ - شماره پیاپی ۵، صص ۱-۱۸.
- منزوی، مهشید، سلیمانی، محمد، تولایی، سیمین، چاوشی، اسماعیل، آسیب‌پذیری بافت‌های فرسوده بخش مرکزی شهر تهران در برابر زلزله (مورد: منطقه ۱۲)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۱۳۸۹، دوره ۴۲، شماره ۳: صص ۱-۱۸.
- مهربانش، گونا، آزادی زاده، نامدار (۱۳۹۹)، مفهوم تاب‌آوری شهری مدیریت و برنامه‌ریزی آینده شهرها (کرونا-۱۹)، جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۳، شماره ۱، صص ۱۳۲-۱۶۱.

- Albrechts, L. (2006). Bridge the Gap: From Spatial Planning to Strategic Projects". *European Planning Studies*, 1487-1500.
- Ampornphan, P., Tongngam, S.(2020). Exploring technology influencers from patent data using association rule mining and social network analysis. *Information* 11 (6), 333. <https://doi.org/10.3390/info11060333>.
- Chapman, S., Watson, J. E. M., Salazar, A., Thatcher, M., & McAlpine, C. A. (2017). The impact of urbanization and climate change on urban temperatures: a systematic review. *Landscape Ecology* 32 (10) 1921-1935. <https://doi.org/10.1007/s10980-017-0561-4>.
- Folkman, S. (2018). Personal Control and Coping Processes: A theoretical Analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46 (4), 839-852.
- Grimmond S. (2007) Urbanisation and global environmental change: local effects of urban warming. *Geogr J*; 173:83-8.
- Halla. F. (2007). A SWOT analysis of strategic urban development planning: The case.
- Hetu, Seth N., Gupta, Samarth, Vinh, Vu, Tan, Gary, (2018). A simulation framework for crisis management: Design and use, *Simulation Modelling Practice and Theory*, No 16, Vol 85, Pp 15-32. (In English)
- Huang, G.Y., Li, D.Z., Zhu, X.W., Zhu, j. (2021). Influencing factors and their influencing mechanisms on urban resilience in China. *Sustain. Cities Soc.* 74, 103210. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2021.103210>.
- Kellett, L., Peter, L., & Moore, K. (2008). The City of Saskatoon's local area planning program: A case study. *Social Indicators Research*, 85(1), 159-167.
- Khalifa, M. A.(2012), A critical review on current practices of the monitoring and evaluation in the preparation of strategic urban plans within the Egyptian context, *Habitat International* January 2012Volume 36, Issue 1Pages 57-67
- Kiptoo, K.J, Mwirigi, F. M. (2014) Factors That Influence Effective Strategic Planning Process in Organizations, *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*, Volume 16, Issue 6. Ver. II (Jun.), PP 188-195.
- Koomen, E., Dekkers, J., & van Dijk, T. (2008). Open-space preservation in the Netherlands: Planning, practice, and prospects. *Land use policy*, 25(3), 361-377. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2007.09.004>.
- Li, G., Kou, C., Yang, H. (2020), System dynamics modelling for improving urban resilience in Beijing, China, *Resources, Conservation and Recycling* 5 June 2020Volume 161 (Cover date: October 2020) Article 104954.
- Liu, L., Lei, Y., Zhuang, M., & Ding, S. (2022). The impact of climate change on urban. resilience in the Beijing-Tianjin-Hebei region. *Science of the Total Environment*, 827. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.154157>.
- McClamroch, J., Byrd, J. J., & Sowell, S. L. (2001). Strategic planning: Politics, leadership, and learning. *The Journal of Academic Librarianship*, 27(5), 372-378. [https://doi.org/10.1016/S0099-1333\(01\)00222-1](https://doi.org/10.1016/S0099-1333(01)00222-1).
- Mohmed,E.S , Schutt,B. , Belal,A.(2013); Assessment of environmental hazards in the north western coast -Egypt using RS and GIS; *The Egyptian Journal of Remote Sensing and Space Sciences*.
- Moloney, S., Doyon, A. (2021). The Resilient Melbourne experiment: Analyzing the conditions for transformative urban resilience implementation. *Cities*, 110, Article 103017. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.103017>.
- Ocasio, W., & Joseph, J. (2008). Rise and fall-or transformation? The evolution of strategic planning at the General Electric Company, 1940-2006. *Long-range planning*, 41(3), 248-272. <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2008.02.010>.
- OECD. Donor (2008) Approaches to Governance Assessments, DAC Network on Governance, June (final draft), pp. 17
- Parvin, Gulsan Ara., Surjan, Akhilesh and Rahman, Atta-ur., Shaw, Rajib.(2016) Urban Risk, City Government, and Resilience, *Urban Disasters and Resilience in Asia*, , Pages 21-34.

- Pizzo B. (2015). Problematizing resilience: Implications for planning theory and practice. *Cities* 43, 133–140.
- Rayan, M, Gruehn, D, Khayyam, U. (2021), Green infrastructure indicators to plan resilient urban settlements in Pakistan: Local stakeholder's perspective, Muhammad RayanDietwald GruehnUmer Khayyam, *Urban Climate* 29 June 2021 Volume 38. DOI: 10.1016/j.uclim.2021.100899
- Rogatka, K., Starczewski, T., Kowalski, M. (2020), Urban resilience in spatial planning of polish cities - True or false? Transformational perspective, *Land Use Policy* 29 November 2020 Volume 101 (Cover date: February 2021) Article 105172
- Sobaih, A. E. E. Elshaer, I., Hasanein, A. M. Abdelaziz. A. S. (2021), Responses to COVID-19: The role of performance in the relationship between small hospitality enterprises' resilience and sustainable tourism development, *International Journal of Hospitality Management* 25 December 2020 Volume 94 (Cover date: April 2021) Article 102824
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, P.D. (2014). *World Urbanization Prospects: The 2014 Revision, Highlights (ST/ESA/SER.A/352)*.
- Yang, Y., Fang, Y., Xu, Y., & Zhang, Y. (2021). Assessment of urban resilience based on the transformation of resource-based cities: A case study of Panzhuhua, China. *Ecology and Society*, 26(2), 20. Available from <https://doi.org/10.5751/ES-12280-260220>.